

Szentábrahámi theológiája.

III.

II. Az új-szövetség közbenjárójáról, a Jézus Krisztusról.

Jézus, mint a synoptikus evangéliumok által bemutatott történeti személy, tulajdonképpen a hitnek nem tárgya; hanem annak kezdője és mutatója, az emberben levő isten-tudatnak kifejtője, a tökéletes élet képe s mint ilyen, nem tartozik a hittudomány körébe. Azonban követőinek iránta érzett nagy tisztelete, az ő tanításai és cselekedetei közti teljes összhang, lassanként elveit, igazságait személyével azonosította s tudományával együtt személyét is a hit tárgyává tette. Mihelyt Jézus a hit tárgyává lett, az első keresztények azonnal mystikus mondákkal szőtték át életét s őt emberségének megtartásával egy bizonyos eszményi magaslatra emelték. Ennek az alapjában igen tiszteletreméltó törekvésnek segítségére jött a zsidó bölesészet, a mely Jézust is a speculatio körébe vonta. Ilyen világításban jelenik meg Jézus a Pál apostol későbbi leveleiben, a hol már nem „test szerint“ ismerjük meg; hanem egy „égi emberrel“ találkozunk, a ki „minden teremtmény első szülötte.“ A rabbinusi philosophia mellé társul szegődött a hellenismus s különösen Plátó „logos“ tana, melyet Philó egyesített a zsidó bölesészettel. Ennek az iránynak híve a 4-ik evangélium szerzője, a kinél már Jézus mint a „testté lett logos“ úgy jelenik meg. Még csak egy lépés volt addig a pontig, a melyen túl Jézust nem emelhettk. Hosszas habozás után megtette ezt a lépest a niceai zsinat (325), mely élén Athanasiussal Krisztus istenségét kimondotta.¹ Még itt sem ért teljesen véget a Krisztus személye fölött folyt vita. A monophysita és monotheleta harcokban ismételtlen fölujult, míg végül a VIII-ik százév végén az „isten-ember“ képtelen fogalmával béfejeződött.

¹ Simén D. Szentháromság tört. X—XI. f.

A christologia másik része, a mely a Krisztus működéséről s a váltság munkájáról tanít, szintén különféle alakulásokon ment át. Jézus maga — bár sokszor beszélt haláláról — sohasem tulajdonított annak engesztelő áldozati jelleget. Sokkal nagyobb súlyt fektetett életére és példájára, a melynek követését kívánta tanítványaitól is. Azonban már első követői nem tudták megérteni az „igaznak“ sok szenvedését és kínos halálát, a miért nem találtak elégtételt sem a feltámadásban, sem az ezer éves országlás hitében. Ezért a Jézus ártatlan halálát úgy kezdték tekinteni, mint engesztelő áldozatot a világ bűnéért. Pál apostol már úgy tekinti Jézust, mint szükséges áldozatot, hogy megszabadítson minket a „törvény átkától“ (Gal. 3: 13.) és a bűnöktől. (Róm. 4: 25.) Innen kezdve különböző felfogások uralkodtak a ker. egyházban a Krisztus érdemére nézve egész az Anselm (1033—1109.) canterbury-i érsek felépéséig. A scholastikának e kiváló képviselője „Cur deus homo?“ című művében olyan éles dialektikával s erős következetességgel fejtette ki, hogy Istennek szükségképpen emberré kellett lennie, hogy elégtételt adjon önmagának a bűn által a saját „tisztességén elkövetett rablásért“, hogy az ő felfogása irányítja még ma is a kath. és prot. orthodoxia gondolkozását.

A christológiának itt vázolt fejlődési folyamata mellett mindig ott volt hol hallgatóság, hol nyilvánosan föllépve az unitarius christologia, a mely a történeti alapot megtartva, szigorúan ragaszkodott Jézus ember voltához. Helyenk voltak a 2. százév végén az ebioniták, a kik csak kiváló szellemi tehetségeiért nevezték Jézust istennek; de tisztán embernek tartották. Ez irány híveit a 3-ik százévben monarehiánusoknak is nevezték az isteni monarehia érdekében folytatott küzdelemért, a mely küzdelemben kiválók voltak: Artemon, Theodot, Praxeas, Callixtus, Noetus, Sabellius, Beryllus, Sámosátai Pál, később Árius és az ő hívei.² Ez utóbbi tanát bár a niceai zsinat kárhoztatta, de azért hívei a szellemi felsőbbbséget megtartották 381-ig, a mikor a konstantinápolyi zsinaton a niceai zsinat határozatai ismételten megerősítettek. Innen kezdve még több, mint egy százéven keresztül a germán népek buzgó hívei voltak az áriusi tanoknak. Azonban az unitarismus mint történelmi tényező megszűnik működni s ha egyesek lelkét hevítette is a sötét középkoron

¹ Baur: „A középkori ker. egyház“ ford. Dr. Kovács Ödön, 188—189. II.

² Simén D. i. m. 148 és 156 l.

át, de nyilvánosságra csak a reformatio korában jött. Nem említve amaz egyeseket, a kik Svájcban, Németországban szót emeltek az Isten egysége mellett, nevezetes a Socinus Laelius vezetése alatt álló olaszországi társulat, a mely az unitarismus terjesztését tette feladatává. A társulatnak szétűzött tagjai különböző országokba hordták szét az eszmét; de nagyobb eredményt csak Lengyelországban és Erdélyben értek el, mely utóbbi helyen a Dávid Ferencz lángelke és apostoli buzgósága folytán határozott alakot öltött és létjogosultságot nyert.

A Krisztus érdeme vagy a váltság munkájára nézve az unitáriusok soha sem tulajdonítottak a Jézus halálának engesztelő áldozati jelleget; hanem kiváló súlyt fektetve az egyén erkölcsi életére, Isten kegyelme mellett az önmagunk megjobbítását tekintették a megigazulás föltételének. Jézusnak megigazulásunkban csak közvetett érdemet tulajdonítottak, a mennyiben az Istennel való kibékülésünkre tudománya és élete által a leghelyesebb utat megmutatta.¹

Ennyiben ismertetvén a christologiának trinitarius és unitarius irányu fejlődését, ez utóbbinak most a 18-ik százbeli formáját mutatjuk be röviden a következőkben Szentábrahámi könyvéből (II. rész).

Jézusnak, mint az új-szövetség közbenjárójának megismerésére szükséges ismerni: *személyét* és *kötelességeit* vagy *hivatalát*. Személyét megismerhetjük születése, élete, halála, feltámadása, felmagasztaltatása és Isten jobbára üléséből. Szentábrahámi a Jézus életét a fogantatásnál és születésnél kezdi; mert semmi meggyőző bizonyítékot nem talál, a mi előbbi létezését megerősitené; sőt meggyőző erővel magyarázza meg mindazokat a szt. írásbeli helyeket, melyeket a praec-existentia valósága mellett fel szoktak hozni. A Dávid magyából származott. „Anyja volt, boldogságos szűz Mária, kinek méhében a szent-lélek beárnyékozása és reászállása folytán Názárethben csodálatos módon fogantatott.“ (10. §.) Bethlehemben született s mivel más atyja nem volt, „Isten fiá“-nak mondatott. A törvény értelmében 8-ad napon körülmetéltetett s 40-ik napon a jeruzsálemi templomban az Urnak bemutatott. Názárethben növekedett böleseséghen s testének állapotában. 12 éves korában a papokkal vitatkozott. 30 éves korában Keresztelő János megkeresztelte. Az ördög a pusztában megkísértette. Azután hivatalát meg-

¹ Symbolika theologia. II. r. 21. §.

kezdette s tanítványai kíséretében 3 évig folytatta. Ekkor kísértéseknek és gyengeségeknek kitett közhasznú életét a Judás Iskariotes árulása következtében a kínos *halál* váltotta fel. A kor szokása szerint Pilátus által keresztfára ítéltetett, a melyen imádkozás közben kiszenvedett. Jézusnak halálát Isten akarta s ő önkényt meghajolt az isteni akat előtt. Sem haragból, sem büntetésből nem adta Isten Krisztust a halálra, sőt ez által is atyai szeretetét mutatta ki, a midőn meggyőződött arról, hogy Jézus is olyan gyengeségeknek volt alávetve, mint mi. Hogy valósággal meg volt halva, az eléggé bizonyos az eltemetésből s harmad napig a sírban maradásból. Azonban Krisztus végleg nem maradt a halálban, hanem „*felmagasztaltatott*.” Felmagasztaltatásának első lépése a *feltámadás*, a mi, hogy valósággal megtörtént, azt bizonyítja az üres sír, a tanítványok bizonyágtétele és a feltámadt Krisztusnak különböző helyeken történt megjelenése. A mint Jézus Isten akaratából adatott halálra, úgy az Isten által támasztatott fel s így a feltámadás Isten hatalmának és dicsőségének tanubizonyága. A felmagasztaltatás második lépése a *menyhemenetel*. Ennek igazságát bizonyítják az apostolok, a kik tanúi voltak a fölemelkedésnek; de bizonyítja a szent-lélek elküldése is. A harmadik lépés az *Isten jobbjára ülés*, a mi „képes” kifejezés s azt jelenti, hogy a Jézus Isten kegyelméből az ő közelében valamely dicső királyi helyet nyert.

Minthogy ezek szerint Jézus Krisztusban a Messiásra vonatkozó jóvendölések mind beteljesültek, azért „a Máriától született Jézus a Krisztus vagy a megígért Messiás”. (24. §.) Minthogy pedig a Jézus Krisztus birt mindazokkal az ismertető jelekkel, a melyek az embernek tulajdonai t. i. test és lélek volt alkotó eleme; született, növekedett, éhezett, szomjúhozott, aludott, sirt, meghalt; alája volt vetve minden emberi gyengeségnek, maga magát „embernek” s „ember fiának” nevezte: azért „a megígért Messiás Jézus Kr. természetére nézve igazi ember”. (25. §.) Ha ezt megtagadnók; akkor példája nem birna ható erővel reánk. Azonban Jézus természetére nézve bár valódi ember; de azért még sem kell közönséges embernek tartanunk; mert ő „származásánál, méltóságánál és állapotánál fogva más emberek fölébe magasztaltatott” s ezért azt mondjuk, hogy: „a megígért Messiás, az ember Jézus Kr. az Isten fia”. Jézus mindenek előtt Istentől való származásáért mondatik Isten fiának. Ez a származás nem öröktől fogva való; hanem az időben született. Isten fiának mondatik Jézus azért is, mert

mikor hivatását megkezdette Isten „megnyugvását“ fejezte ki iránta s működése közben Istenhez hasonló bölcseséget, esodatevő hatalmat és szentséget tanúsított. Pál apostol szerint a feltámadás is Isten fiává avatta a Krisztust. Végül Isten fia a Krisztus, mert ő lett az Atya javainak örökösévé, midőn a mennyben királylyá tétetett. A szt.-írásban még mások is neveztetnek Isten fiainak; de a Jézus fiúságát a legszorosabb értelemben kell venni. Nem fogadott fia Jézus az Istennek, mint az adoptianismus tanítja; hanem „saját“ fia. Ez a Jézusnak legnagyobb czíme. Ezt és ezen kívül semmi egyebet nem kell érteni a Jézus fiúsága alatt. Továbbá Szentábrahámi szerint „az ember Jézus Krisztus az Isten fia, igazi Isten“. (44. §.) Azonban minden félreértés kikerülése végett megjegyzendő, hogy az „isten“ név a szent-írásban sok mindennek tulajdoníttatik. Mikor a legfőbb Istenen kívül, — a ki egyetlen egy, s istenek Istenének is mondatik, kihez hasonló nincsen — másoknak is tulajdoníttatik az „isten“ név, ez alatt az illetőnek „mások fölött kiemelkedő kitűnőségét és tekintélyét“ kell érteni. Különösen figyelembe veendő az, hogy mely okon neveztetik Krisztus istennek. Ez az ok a Kr. „úrsága“, melyet az Atyától kapott s a mely sokszor azonosíttatik istenségével. Mivel pedig az Isten a Krisztuson kívül senkit Urrá nem tett, ebből következik, hogy az ő istensége még az angyalokén is fölül áll, úgy hogy „csak az Atya van kivéve“. Nehogy azért az Atya istensége a Jézuséval azonosíttassék, tudni kell, hogy az „Atya kiváltsági jogai a Krisztuséi előtt és fölött állanak. Mert oly dolgok említetnek az egész szt.-írásban a Kr.-ról, melyek csak az Atya tulajdonaival jöhetnek összeütközésbe; s viszont olyanok tagadtatnak meg tőle, melyek csak a legfőbb Istenben vannak meg“. (49. §.) És itt Szentábrahámi számtalan szent-írásbeli helyet sorol elő, a melyek világosan tanítják Jézusnak az Istentől való függését. (50. §.) Azonban mindezek mellett is „akaratra“ és „egyetértésre“ nézve oly szoros „egység“ van a kettő között, hogy a szt.-írás méltán mondhatja: „Az Atya a fiúban, a fiú az Atyában van“ (Ján 10: 38.). Az is méltán elmontható, hogy a ki a Krisztust ismeri, az az Atyát is ismeri; mert a Kr. tanításaiból, cselekedeteiből s halálából ismerhető meg a legtökéletesebben az isteni bölcsesség, hatalom, jóság és szeretet. Ezért nevezi az írás a fiút a láthatatlan Isten képének (Kol. 1: 15) a kiben az Istenség teljessége lakozik“. (Kol. 2: 9.) Bármilyen nagy legyen a kettő között a hasonlóság, azért mégis

határozott különbséget kell tenni köztük; mert „Isten s legfőbb lény csak egy“. (55. §.) Vannak ugyan a bibliában egyes kifejezések, a melyek első tekintetre a Kr. örök istenségét juttatják eszünkbe. Ilyen a Ján. 10 r. 30 v., hol ez áll: „Én és az Atya egy vagyunk“. Azonban, hogy itt nem lényegbeli, hanem erkölcsi egység értendő, az kitűnik 17: 11, 21, 23 v.-ből. A Ján. 17: 10; 16: 15 szerint pedig „mindaz, a mi a fiúé az Atyáé, és az Atyáé a fiúé“. Azonban itt sem a két személy, hanem a birt dolgok közösségéről van szó. Az is van mondva a Kr.-ről, hogy ő az „Alfa és Omega, az első és utolsó, a kezdet és a vég“. (Jel. 1: 17; 2: 8; 22: 13). Ezt a kifejezést nem kell szószерinti értelemben venni, mintha Jézus személyileg a világ teremtése kezdetében meg lett volna s végzetéig megmaradna. A biblia számos bizonyítékai után Jézus csak „a gyülekezet vagy egyház kezdetének és bevégezőjének“ mondható. A ki született és meghalt, arról nem mondható el, hogy „sem kezdettel, sem véggel nem bír“. Ellenben igaz, hogy Jézus „a feltámadás után úgy él, hogy semmi változást nem szenved, sem állapotában, sem tanítmányában, mely az evangelium hirdetésének kezdete óta mindig ugyanaz volt és ugyanaz lesz“. (66. §.) Végül Szentábrahámi a Kr. személyére vonatkozó megjegyzések összegezése és tanúlságképpen ő tételt állít föl, melyben az elmondottak nyomán éles határvonalat húz az Atya és a fiú s a kettőnek imádása között. (68—85. §.)

Szentábrahámi könyve II. részének III-ik fejezete „Az Úr Kr. elhívásairól általában s különösen az ő prófétai hivataláról“ szól. Kr.-nak az volt a hivatása, hogy a emberiség „örök üdvösségéről“ gondoskodjék. Ezért nevezzük idvezítőnek. Kr. hivatala háromféle u. m. *prófétai*, *papi* és *királyi*. A prófétai hivatal „az emberek idvezítésére ezélező isteni akarat teljes kijelentésében (Máté 11: 27; Ján. 15: 15; 1: 16—18) s ugyanezen akarat törvényes hirdetésének a megerősítésében áll“. (Ján. 3: 2; 9: 32—33; 15: 24). Ezt a hivatalt Istentől kapta Jézus s ő elfogadta. Hivatalában az Isten akaratát jobban ismerte s hatékonyabban terjesztette, mint Mózes és minden próféták. Istennek a Kr. által hirdetett akarata az evangeliumban van összefoglalva. E szerint Jézus nemesak a törvénynek magyarázója; hanem a *szeretetnek* „új parancsolatát“ hirdette ki. Azonban ez új törvény kihirdetése által az evangelium „igája“ nem lett nehezebbé; mert azt a benne levő „igéretnek“ megkönnyítik. Kr. a maga prófétai hivatalát jövendőlé-

seivel, ártatlan életével s különösen esodatételeivel erősítette meg. „A Kr. esodatételei azonban nem oly természeti titkok voltak, a milyenek a művészkedés és böleselkedés terén nagy számban találhatnának, hanem a természet összes erőit fölülmúló s annak ismert törvényeitől eltérő műveletek, melyek által a természet Teremtője — mint valamilyen megbízó és felhatalmazó levél által — a Kr. isteni küldetését kijelentette“. (Ján. 3: 2; 5: 16; 10: 25, 37, 38; Mát. 11: 4, 5. Igy lásd: Ján. 6: 14; 14: 11; 15: 24. (13. §). A Kr. esodáiról különben megjegyzendők: hogy azokat Jézus hivatalba lépése után azért hajtotta végre, hogy hivatalának „tekintélyt“ szerezzen általuk; hogy nem érzéki esalódások, hanem valósággal megtörtént események; hogy egy pár kivételével mind jótétemények voltak. Ha ezeket figyelembe vesszük, azonnal kitűnik, hogy „az Úr Kr.-ban megvolt az isteni küldetés esalhatatlan bizonyítéka“. Ezért „kötelességünk életünket a Kr. tanításaihoz alkalmazni“.

A IV-ik fejezet a Kr. *papi hivatalát* foglalja magában, mely hivatal „az emberekért az Istennél végzendő ama eselekedetekben áll, melyek az emberi bűnök megboesátása, a kegyelem trónjához vezető út erősítése, vagyis az örök élet megnyerése érdekében szükségesek“ (3. §). Kr. eme hivatala két részből áll u. m. „*az áldozattétel-ből és esedező közbenjárás-ból*“, a mely sokkal könnyebben megérthető, ha összehasonlítjuk az ó-szövetségi főpapi hivattal. Az ó-testamentumi áldozatnál szoros különbséget kell tennünk az *előkészület* és az *áldozás ténye* között, mert az előbbit, a mi az állatok leöléséből állott, végezhetette bárki; de az áldozatot csak a pap mutathatta be Istennek. Ilyen „előkészület“ a Kr. halála is, a mi szorosan megkülömböztetendő „a mennyei szentélyben végzett áldozattételtől“. A biblia szerint is Isten csak a feltámadás után nevezi a Krt. főpapnak. A Kr. főpapi hivatalának másik része az *esedező közbenjárás*. Ez alatt Jézusnak nem a földön végzett munkáját, sem pedig valamely alázatos térdeléssel végrehajtott eselekményt kell érteni, a mi a királyi méltósággal nem illenék össze; hanem „az Isten színe előtt való folytonos megjelenését (Zsid. 9: 24) és ott bűneink megboesáttatásának és üdvözülésünknek szüntelen való gondozását és eszközlését és pedig a földi védőnél hatékonyabb és biztosabb pártfogással.“ (8. §.) Azonban, hogy a Kr. főpapi hivatalát s az emberi nem megváltását helyesen fogjuk fel, Szentábrahámi a következő szabályokat állítja előnkbe: 1. Nehogy esupán halálára

alapítsuk üdvösségünket, mert ez által főpapi hivatalának többi része fölslegessé tétetik. Igaz ugyan, hogy a szent írók sokszor emlegetik a Kr. halálát és vérét kapcsolatosan a mi üdvösségünkkel; de ezt azért teszik, mert ez a halál „az új-szövetség megpecsételése“; mert az a Kr. „kimondhatatlan szeretetének“ tanubizonysága; mert az ő engedelmességének jele; mert ez által inkább buzdíttatunk az ő tiszteletére; mert ezt összekötetésbe szokták hozni az ó-testamentumi véres áldozatokkal; végül mert tényleg nagy hatása van a Kr. halálának a mi üdvösségünkre. 2. Vigyázni kell arra, hogy a Kr. főpapsága mellett hely maradjon a bűnök megbocsátásában nyilvánuló „isteni kegyelem“ számára is; mert ha üdvösségünket egészen a Kr. érdemének tulajdonítanók, akkor ez az érdem teljesen megsemmisítené az isteni kegyelmet. 3. Vigyázni kell arra is, nehogy a Kr. halálának akkora erőt tulajdonítsunk, hogy ez által a mi bűtüink és jóságos cselekedeteink fölslegesen láttassanak, a mely eset akkor állana elő, ha a Jézus halálának fölsleges érdemére számítanánk. 4. Jegyezzük meg azt is, hogy Isten más uton is megszabadíthatott volna a büntőtől és a büntetéstől; de előtte legjobbnak látszott a Jézus halála. 5. Istent nem a Jézus halála indította az emberi nem iránt való könyörületre, hanem ellenkezőleg, Istennek irántunk való kegyelme adta halálra a Krisztust. Így a mi üdvösségünknek fő oka az Isten „könyörületessége“: de e mellé kívántatik a mi engedelmességünk. 6. Üdvösségünknek e munkálásában Isten magát igazságosnak mutatta, mely szerint mindenkinek megadja a magáét. „Innen van a mi *megigazulásunk*, a mely nem a cselekedetek érdeméből származik, hanem ezeknek kegyelmes becsléséből nyeri erejét.“ Isten ezt az igazságosságot „szabadon és függetlenül“ gyakorolja mert 7. neki teljes hatalmában áll a bűnöket megbüntetni vagy elengedni vagy a büntetést elhalasztani, vagy pedig szelidebben alkalmazni a nélkül, hogy a bűnössel szemben igazságossága a legkisebb esorbát is szenvedne. 8. Azonban már az ártatlanok büntetése ellenkezik az isteni igazságossággal; „mert a büntető jog előre feltételezi a büntethetés (büntetendőség) jogát, mely jog az érdemtelenégből van, ez pedig a bűn. Tehát nincs büntetés, bűn nélkül.“ Isten soha senkit nem büntet azért, mert úgy akarja, hanem azért, mert az illető bűnös megérdemli (33. §.) Itt azonban különbséget kell tennünk a csapások és büntetések között. Ugyanis a csapást Isten a maga főuri jogánál fogva bocsáthatja ránk, de a büntetést a mi érdemünknel

fogva. Az első hordozásáért jutalmat fogunk kapni; de az utóbbiért soha. 9. „Az Ur Kr. helyettünk büntetést nem szenvedett, mert teljesen ártatlan volt.“ Nem is volt a mi „kezesünk,“ hanem az új-testamentum keze. Ha a helyettes elégtétel tanát elfogadnók, nem maradna hely az isteni kegyelemnek; mert ha a mi bűneink a Kr. érdemeért elengedettek, akkor nincs szükségünk bűnbocsánatra. Abból is bizonyos, hogy a Jézus nem szenvedett a mi bűneinkért; mert mi mindnyájau elveszük ezeknek méltó büntetését a halálban, a Kr. pedig ártatlan szenvedéseinek megtalálta jutalmát a feltámadásban. Ezek után az a kérdés, hogy miféle haszon háramlik reánk a Kr. halálából? Először az, hogy Jézus halálával az új-szövetséget megpecsételte s ez által megszabadított a törvény jármától s a menny lakóival mintegy kibékitett; másodsor az, hogy megszabadított a büntetés félelmétől az által, hogy jogot szerzett nekünk az örök élethez és a „halálos büntetést“ elhárítja rólunk; harmadsor pedig az, hogy példája, Isten szeretetének a felmutatása, a bűnbocsánat reményének szivünkbe írása által megkönnyítette a bűneinktől való megszabadulásunkat. Ilyen értelemben a Kr. halála mindenkire nézvei üdvözítő lehet. Hogy azonban Jézus halálának említett hasznai reánk áradjanak, oda első sorban megkivántatik „a mi hitünk és megtérésünk.“ „Kötelességünk tehát: a bűnöket gyűlölni és azoktól őrizkedni; Isten és Kr. szeretetét megismerni; a bűnök sokasága miatt pedig az azok megbocsátása felőli bizalomtól s az élet megjavításától vissza nem retteni.“ (53. §.)

Kr. működésének koronája az ő *királyi hivatala*, melyet az V-ik fejezetben ismertet Szentábrahámi. A Kr. királysága alatt nem földi országlást kell érteni; hanem mennyei királyságot, mely méltóságát Istentől kapta s melyet az apostoli hitforma e szavakkal fejez ki: „Űl az Istennek jobbján“. Azonban Kr.-nak királyságával járó hatalma alája van vetve az Atyának. Istene kivül mindenek a Kr. hatalma alatt állanak. Bár hatalma volna elpusztítani, azért mégis megtűri Kr. országában még ellenségeit is, hogy ez által a „vitézkedő egyház“ erejét kipróbálja. A végső ütközetben azonban teljesen megsemmisíti őket. „Ennélfogva a Kr. királyi hivatala nem egyéb, mint az Istentől Kr.-nak adott ama mindcnek feletti hatalom, mely szerint az ő egyházát kormányozza, az ellenségek ellen védelmezi, híveit majd megjutalmazza, az ellenszegülőket pedig megbünteti“. (5. §.) Ez a mennyei királyság nem pusztá ezim;

hanem Kr. azt valósággal gyakorolja az által, hogy a) országában egyházi szolgálkat rendel; b) törvényeket ír és szentesít; c) övét gondozza, segíti és oltalmazza; d) ítéletet szolgáltat. Ez ország nem olyan, mint e világi országok; hanem változhatatlan és örökké tartó; mert az az ország „nem e világból való“. (Ján. 18 : 36). „A mi kötelességünk ezen királyt tisztelni, imádni, könyörgések, dicsérek és hálaadások által az ő s nem más törvényeihez alkalmazni magunkat“.

Ez azon Krisztus-kép, melyet azelőtt másfél száz évvel láttak maguk előtt az unitáriusok. Alapjában véve az ma is megfelel a mi Krisztusunknak. Csupán egyes lényegtelen vonást törölt le belőle az idő és a fejlődő tudomány, a mely eredetileg úgy sem tartozott a képhez. Ha néhány hozzá nem illő vonás le is van törölve a mai képről; de a többi annál tisztább és szebb világításban jelenik meg s az egyes vonások közül a maga valóságában domborodik ki a názárethi ember Jézus. Valamint ama lényegtelen vonások eltűnésével nem hogy lankadt volna az Idvezítő iránt mindig táplált szeretetünk, halánk és tiszteletünk, sőt még nagyobb mértékben kifejlődött. Mi a következőkben rövidség okáért inkább csak a két kép közti különbséget igyekszünk felmutatni az újabb theologiai művek segítségével, a mely után gondolatunk szerint az olvasó könnyen megrajzolhatja magának a mi Krisztusunk mai rokonszenves képét.

Az újabkori unitárius theologia teljesen egyezik a Szentábrahámival abban, hogy a Jézus életét születésénél kezdi vagyis azt mondja a szt. írással, hogy Jézus „az időnek teljességében született.“¹ Azonban már a születés egyes körülményeire nézve eltérnek egyik a másiktól abban, hogy a míg Szentábrahám kora álláspontján ragaszkodik a születéssel kapcsolatosan kifejlődött esodaszerű legendákhoz: addig ma nem tekintjük ezeket úgy, mint a való történet lényeges részét. A mai theologiai tudomány kiderítette ugyanis, hogy Jézus a József és Mária természetes uton született fia,² hogy nem Bethlehemben, hanem Názárethben született.³ Növekedése és fejlődése csak annyiban különbözött más gyermekétől, hogy erős tanulási vágya és élenk felfogó tehetsége már korán elárulta benne a leendő nagyságot. Midőn fellépett s tanítani kezdett, az volt leg-

¹ Ferencz J. Ker. Hittudomány II. fejt. 62 §.

² Simén D. Az evangéliumi csudák 92–93 l. Ferencz J. Ker. Hittudomány II. f. 62. §.

³ Simén D. f. e. m. 95. l.

főbb célja, hogy az Istent megismertesse az emberekkel, s a tökéletes életre példát adjon. Mégis ellenségei támadtak, a kik elfogták, Pilátus által halálra ítéltették, a keresztfán meghalt és eltemettetett. Az ezután következő megdicsőülést Szentábrahámi a szent írók egy része nyomán érzéki alakban adja elő, mint a testi feltámadás, a menybe menetel és az Isten jobbára ülés. Azonban ez utóbbit már Szentábrahámi is „képes beszélnék“ nevezi. A mai unitár. theologia a Kr. testi feltámadására vonatkozó iratokat úgy tekintti, mint a lélek halhatatlansága magasztos elvének érzéki formában való előadását. A feltámadást szellemi ténynek tekintti, valamint szellemi volt Jézusnak ismételt megjelenése is. A mint hatott a föltámadt Kr. a tanítványokra, úgy hat szellemével ma is az egész kereszténységre.¹ A menybemenetel érzéki formáját szintén elvetette az ujabbkori theologia s a Pál apostol álláspontjára helyezkedett, a ki azt „erkölesi“ ténynek tekiuti. Így tehát a menybemenetelre vonatkozó iratok képletesen azt fejezik ki, hogy „Jézus a halál éjjeléből a szellem világába ment át.“² Azonban így bár a Jézus életéből elesnek a hozzá nem illő mystikus mondák s az igazi történet világánál a valódi emberiesség formájában jelenik meg előttünk; de azért őt a legmagasabb „erkölesi példányképünknek“ tekintjük, a kiben az „Istenség teljessége lakozott, a ki a benne lakozó szentlélek által Istenhez hasonlóvá s erkölesileg vele egygyé lett?“³ Vagy a mint Péterfi Dénes olyan szépen fejezi ki: „Az emberiség legmagasabb és legszentebb aspiratioi a Názárethbeli Jézus Krisztusban valósultak meg. Ő a szellemi élet legmagasabb kifejezője; az érzelmi és erkölesi világ addig nem ismert tökélyes megtestesülése; a legtisztább és legfenségesebb eszményiség, a milyentről valaha ember álmodhatott; a legesodásabb és bámulandóbb valóság, a milyent a világ még soha nem látott; Istennek szerelme, szentséges fia, az ember örök eszménye, halhatatlan örök ideálja.“⁴ Ebben a Jézusban bár nem valósultak meg azok a földies várakozások, melyeket a zsidók közönségesen az eljövendő Mesiás iránt tápláltak, azért őt az ó-testamentumban megígért Messiásnak tartjuk és valljuk, a ki a világ *megráltója* lett.⁵ Megváltói művének három

¹ Ev. esodák, 142—143. l.

² Ev. esodák, 144. l.

³ Ker. Hittudomány II. feje. 63. §. Channing. IV. k. 149. l.

⁴ A Jézus asztalánál. 94. l.

⁵ Ker. Hittudomány II. feje, 64. §. Unitár. Káté 56 l.

része van u. m. prófétai, főpapi és királyi hivatal. *Prófétai* hivatala alatt tanítói hivatala értendő, a mi Jézusnak legfőbb foglalkozása volt. Szentábrahámi Jézus prófétai hivatalának megerősítésére ragaszkodik a csodákhoz, melyeket Jézus isteni küldetésének a bebizonyítására végrehajtott. A mai unitár. theologia azonban a csodákat nem tudja összeegyeztetni Isten tulajdonságaival, a ker. vallás szellemével, a józan értelemmel s azért azokra súlyt nem fektet, sőt lehetetlennek tartja.¹ A Jézus prófétai hivatalának bizonyítására elég erősséget talál az ő eszméinek mélységében, elveinek tisztaságában, igazságainak általános voltában, szóval tanításának főségében, a melynél fénylőbb világosságot az Istenség dolgaiban nem tárhat előnkbe a műveltségnek és tudománynak bármily fokú előhaladása.²

A Jézus *főpapi* hivatala alatt általában az ő keresztfán történt halálát szokták érteni, mint a mely legfőbb bizonyosága Isten és emberek iránti szeretetének. Innen kiindulva a keresztenyek egy része olyan erőt tulajdonít ennek a halálnak, mintha az „engesztelő áldozatul“ szolgálna az emberek bűneiért. A mint láttuk Szentábrahámi a halált csak előkészületnek“ tekinti s Kr. főpapi hivatalának betöltését feltámadása után „a mennyei szentélyben végzett áldozattétel és esedező közbenjárásban“ látja. Az újabb unitárius theologia sem a Krisztus halálában³ helyezi a mi megigazulásunkat; hanem mindenkinek önmagától teszi függővé. A Kr. halálát egy szép erkölcsi példának tekinti, a mely az azt megelőzőtt *élet* által kapja meg jelentőségét. A halál csak megkoronázása a a legnemesebb életnek. „Minket nem a Jézus vére hullása ragad meg; hanem az a lelki erő, azaz önmagán való győzelem, melyet Jézus a keresztfán tanusított. Halála igaz, hogy áldozat; de ez áldozatnak mi csak akkor vesszük hasznát, ha az ő szeretetét és igazságát is magunkévá tesszük.“⁴ Így tehát a Jézusnak nem annyira halála, mint élete és példája, a mi üdvösségünknek forrása. Arra a példára tekint az erény bajnoka, az igazság barátja, hogy abból erőt merítsen küzdelmeihez. Ugy szintén „ama nemesebb lelkek, kik keblük mélyén érzik ama szent vágyódást, az isteni után való szomat, örökös sóvárgást, a büntől szabadulás, a lelki tökéletes-

¹ Ev. csodák 48—59. l.

² Péterfi D. említett műve. 95 l.

³ Channing IV k. 151—152 l.

⁴ Ker. Hitstudomány II fej 65. §,

ségben való előhaladás kiolthatatlan szent vágyát — nem egy *elvont gondolatot* ragadnak meg, hogy üdvösségüket azon szállva keressék, hanem esodás elragadtatással ő reá tekintenek föl, kiben az idvezülés-eszme, az ige testté lett, kiben az Isten dicsősége, teljes szentség, örök eszmény fénylik, világol.¹ Végül a mennyiben Kr. egy lelki országot alapított, a mely ország polgárait tudománya és példája által vezérli s boldogítja: annyiban valljuk az ő *lelki királyságát is*.

A minden idők unitáriusai, kisebb nagyobb eltéréssel, úgy a mint a különböző korok szelleme engedte, ezt a Krisztust igyekeztek megtartani a maga eredetiségében. Ezért kellett sokszor üldöztetést és halált szenvedniök. Pedig úgy tetszik nekünk, hogy ez az igazi Jézus, a hiteles evangéliumok Krisztussa. Ő maga magát ilyennek jelentette ki. Közvetlen tanítványai is ilyennek ismerték.² Ezen élő és ható Krisztus mellett az orthodoxia „isten-embere“ egy eltorzított kép, mely a valóságban soha sem létezett. Multunk sok szenvedéseiért s a méltatlan üldözésekért ma fényes elégtételt találunk abban a tényben, hogy az elfogulatlan vallásos lelkeket a mai kor tudománya mind közelebb vezeti ahoz a Krisztushoz, a kit mi sok viszontagság között is mindig féltve őriztünk nem csak symbolikus könyveinkben, hanem lelkünkben is.

VÁRI ALBERT.

¹ Péterfi D. idézett műve 97. l.

² Simén D. Szt. Háromság tört. 56 l.

Alkalmi imák.

I.

Új ház építésekor.

Örök szeretet nagy Istene, mennyei kegyelmű édes atyánk az Ur Jézus Krisztus által! vallásos örömmel s gyermeki hálával borulunk le színed előtt *ez új hajlékba*, melyét a te atyai segedelmekkel felépítettünk, hogy földi életünk ideje alatt — lenne *ez az új ház* nekünk *lakozási helyünk*; lenne *rővpartunk* az élet viharai ellen; *menedékünk* a roszakarat bántalmaival szembe; *enyhítő oázis* az élet eltikkadó sivatag pusztáján; lenne *családi templomunk*, melyben életünkkel és cselekedeteinkkel nevedet áldhassuk, magasztalhassuk mind halálig.

Nagy nevedet hívtuk segedelmünkül, midőn e hajlék építéséhez, aggodalmakkal, *hozzá* kezdtünk; nagy nevedet áldjuk most, midőn *ez új ház* építésének terhes munkáját, a te kegyelmed áldott segedelmével, elvégezhetjük, s földi lakozásunk hajlékát megépíthettük. Tied legyen minden hála, dicséret és dicsőség, mely lényünk szentélyéből, mint buzgó ima, ajkainkra feltör és elhangzik.

Hála néked örök jószág, hogy *nem vagyunk többé jöcvények és zsellérek, hanem a szenteknek polgártársai és neked szeretett gyermekeid*; dicséret legyen neked, hogy *a mi erőtlenségünkben a te mindenható hatalmadat megdicsőítetted s az öröm új énekét adtad ajkainkra*; dicsőség legyen neked, hogy megalázódásunkban kétségbeesni nem engedted, sőt felemelve a porból nagy dicsőségre méltattál, midőn *ez új hajlékba*, mint a te ajándékokból tulajdonunkba — im már beköltözkhettünk.

Megszégyenülték a mi ellenségeink, a kik minket a mi szegénységünkben megvetettek, s mint a mérges kígyók sziszegve rágalmaikkal bántalmaztak. Elnémultak a hitetlenek, a kik gunyolódva kérdezték: *hol van az Isten, a kiben bíztok?* . .